

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ: СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ

Статтю присвячено обґрунтуванню важливості й особливостей змісту когнітивного (пізнавального), ціннісно-сміслового, особистісного, емоційного й поведінкового структурних компонентів комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, когнітивний (пізнавальний), ціннісно-смісловий, особистісний, емоційний, поведінковий структурні компоненти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Надання переваг компетентнісному підходу до навчання означає, що наша освітня галузь чутко реагує на запити сучасного суспільства, яке потребує сьогодні не просто носія знань і вмінь, а особистість, свідому того, навіщо їй ці знання й уміння потрібні, що з ними можна робити, як і де ефективно застосувати, щоб бути потрібним, корисним і цікавим суспільству.

Комунікативна компетентність (далі – КК) належить до ключових, тобто таких, що мають особливе значення у житті людини, тому її формуванню варто приділяти ретельну увагу. Процес формування буде прогнозованим і успішним, а якість компетентності високою за умови глибокого дослідження і врахування у процесі впровадження найрізноманітніших аспектів проблеми.

Аналіз основних публікацій. Суть компетентнісного підходу до навчання мови задекларована у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, де зазначено, що компетентності формуються в учнів у процесі набуття досвіду користування мовою [3].

Про пошуки системного підходу до розв'язання проблеми свідчать численні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених (Бібік Н.М., Божович О.Д., Буртова Н.Б., Гудзик І.П., Зимня І.О., Краєвський В.В., Кузьміна Н.В, Маркова А.К., Савченко О.Я., Хом'як А.П., Хуторський А.В., Щербан Т.Д. та ін.)

Однак у більшості праць досліджуються переважно мовні, мовленнєві чи дидактичні аспекти КК учнів чи студентів, менш дослідженими залишаються механізми і способи її формування, питання ієрархії компетентностей, структурних особливостей, що не сприяє формуванню цілісного уявлення про зміст поняття “комунікативна компетентність”. Системний підхід до розв'язання проблеми потребує врахування індивідуально-психологічних і особистісних характеристик учнів, структурних складників КК, дослідження функціональної й рівневої організації КК, визначення показників рівня сформованості КК та ін.

Мета статті – дослідити особливості структурних компонентів функціональної організації комунікативної компетентності, врахування яких сприяє ефективності процесу формування КК.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи праці вітчизняних класиків у галузі освіти й літератури, неодноразово переконуємось у правдивості й геніальності вислову, що нове – це добре забуте старе. На підтвердження сказаного цитуємо висновки Г.С. Сковороди про роль і призначення освіти:

1. Наука, поезія, естетика, етика повинні зробити людину щасливою, визначити її місце в суспільстві, незалежно від соціального стану.
2. Людина повинна бути гармонійно вихованою: здоровою тілом і духом, вільною, щасливою, добродійною, з добрим серцем.
3. Основою виховання всіх людей має бути освіта, одне з найважливіших завдань якої – розвиток здатності мислити, вміння робити висновки.
4. Особливістю й “призначенням” роду людського є пізнання, а обов'язковою умовою правильного шляху пізнання є самопізнання [7].

Важко заперечити той факт, що основи компетентнісного навчання закладалися у творах вітчизняних учених. На думку Г.С. Сковороди, в основі розвитку людини й суспільства – процес пізнання й самопізнання; головне завдання освіти – виховати людину мислячу, здатну творчо застосовувати здобуті знання й набуті вміння; а освічена людина – це людина щаслива, добродійна й соціально адаптована.

Компетентність розглядають як цілісну систему, що поєднує в собі знання, вміння, навички, психічні, моральні й поведінкові характеристики людини, які в сукупності забезпечують успішне спілкування, емоційно комфортне середовище для учасників спілкування, сприяють формуванню гарного, упевненого в собі співрозмовника. За функціональними особливостями структури КК виділяють такі її компоненти: *когнітивний (пізнавальний), ціннісно-смісловий, особистісний, емоційний і поведінковий*. Як свідчить практика, успішній організації процесу спілкування сприяє урахування всіх названих елементів комплексно, оскільки вони взаємопов'язані.

Об'єктом когнітивної парадигми в лінгвістичній науці визначають людський розум, мислення, ментальні процеси і стан людини. Відповідно *когнітивний аспект* у навчанні мови передбачає усвідомлене засвоєння теорії, чітке розуміння, для чого й чому потрібно ту теорію вивчати.

Таким чином мову учні сприймають не як складну абстрактну систему з лабіринтами правил і винятків, а як засіб пізнання світу й утвердження себе у цьому світі. Урахування досліджень когнітології, а саме – моделей свідомості, пов'язаних з процесами пізнання, набуття, зберігання, застосування, передавання і репрезентації знань, оброблення інформації, трансформації знань, прийняття самостійних рішень, логічного структурування сприятиме поліпшенню пізнавального аспекту навчання мови і досягненню прогнозованих результатів компетентнісного навчання.

Отже, когнітивний підхід стимулює інтерес до навчання, перетворюючи процес вивчення мови на процес відкриття мови, трансформує споглядальне, пасивне засвоєння теорії мови у жваве, цікаве й корисне дослідження. Це наводить на думку про доцільність перегляду програм і підручників з мови, які б дійсно ставили своїм завданням формування компетентного мовця, а не вченого-лінгвіста.

Психологи й дидакти виділяють у структурі особистості передусім два головних складники: пізнавальну й потребно-мотиваційну сфери. Перша з них містить у собі такі елементи як відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, уявлення, уява, мислення, друга – потреби, мотиви, інтереси, емоції, волю, задатки і здібності, темперамент і характер.

Якщо когнітивний (пізнавальний) аспект КК спрямований на формування обізнаного мовця, носія інформації, стратега й тактика процесу спілкування, то *ціннісно-смісловий* виконує функцію своєрідного фільтру інформації, яку він добирає, засвоює, структурує, трансформує й поширює; формує моральне обличчя самого мовця (комуніканта), визначає правила добору стратегій і тактик.

Цінністю вважають будь-яке матеріальне або ідеальне явище, що має значення для людини чи суспільства, те, заради чого вона діє і живе. Система цінностей, які визначає для себе суспільство, формує зміст його існування і перспективи розвитку. Для громадян такого суспільства цінності є мірилом у виборі правил і мотивів поведінки стосовно світу, людей і самого себе. Якщо система ціннісних орієнтирів суспільства спрямована на творення, а не руйнування, благо, а не зло, справедливість, а не маніпулювання – це суспільство має велике майбутнє.

Термін “ціннісні орієнтації” в соціології означає мотиви, потреби, інтереси та інші детермінанти діяльності особистості, в соціолінгвістиці його розглядають як керівництво певними критеріями вибору тих чи інших комунікативних засобів, орієнтацію на конкретні соціокультурні цінності і норми, що зумовлюють як використання мови в цілому, так і окремих мовних засобів.

На думку А.А. Князькова, ціннісні орієнтири можуть формувати позитивне чи упереджене ставлення до мови (мов) і деяких мовних засобів у багатомовному соціумі,

орієнтують особистість чи колектив на домінуючу у всіх сферах життєдіяльності суспільства мову. Вони впливають не тільки на мовленнєву поведінку особистості, але й на мовну ситуацію в цілому [4: 129].

Для того, щоб визначити місце цінності у структурі духовності, Ю.М. Білодід радить пригадати основні її елементи та функції. Зокрема, знанням у духовності відводиться роль інформаційної бази; віра виконує роль механізму формування й вияву духовності; мораль визначає сутність людських стосунків, є нормативною базою духовності; релігійність вважають пріоритетом загальнолюдського над індивідуальним, особистим; а цінності є змістовною стороною духовності, наповнюють конкретним змістом людське буття [1: 192].

Таким чином, мовець, який керується у виборі комунікативних вчинків системою цінностей (загальнолюдських, державних, національних, родинних), не посміє вчинити грубо, завдати болю, відреагувати байдуже, уникнути відповідальності. Ціннісний аспект передбачає формування системи поглядів людини на суспільні явища й процеси, оцінює ставлення до дій і вчинків. Усе це зрештою формує позицію громадянина, корисного суспільству й людям.

Ю.В. Рождественський зробив спробу системно представити основні принципи поняття, що визначають поведінку і самосвідомість людини в сучасному суспільстві. Автор визначає три ключових блоки – “Мораль”, “Моральність” і “Етика”. Розуміючи поняття “мораль” як “сукупність об’єктивно існуючих правил (норм) поведінки людей стосовно світу, один до одного і самих себе”, учений структурує його, виділяючи народну (практичну) мораль, духовну мораль, професійну мораль, мораль громадянського суспільства.

“Моральність” у розумінні дослідника – це “сукупність духовних характеристик людини, вихованої в суспільстві на основі моральних норм життя”. Складниками цього блоку є моральна культура особистості (самовиховання, самосвідомість, самооцінка, самоконтроль), моральна свідомість (моральний конфлікт, життєва позиція, сенс життя, цілі й засоби, стиль життя), моральне виховання (моральні судження, моральні докази, моральні приклади, авторитет, репутація, переконання, розгляд наслідків вчинку, вимогливість, дисципліна, покарання – заохочення, схвалення – осуд).

Етику як “осмислення моралі й моральності засобами релігії, філософії й науки” вчений структурує таким чином: свобода волі, обов’язок, цінності, благо, справедливість, добро, зло, порок, гріх, воздання, ставлення до життя і смерті [5].

Отже, мовець, що усвідомлює родинні й сусідські моральні норми, ніколи не назве батьків “родаками” чи “предками”, не надасть неправдиву інформацію сусідові; буде привітним і приязним до гостей, терплячим і поступливим у спілкуванні з молодшими. Усвідомлюючи основні моральні риси людини, такий мовець розуміє, що сказати неправду чи промовчати у ситуації, коли треба було сказати слово на захист, – це боягузтво; погодитися на ганебну пропозицію – це слабкість, яка інколи може змінити усе його подальше життя.

Особистісний компонент передбачає формування рис особистості як учасника спілкування (мовця). Про це вперше заговорили іще в античні часи зачинателі й творці риторики. Обов’язковими ознаками гарного мовця (оратора) у ті часи вважали високоосвіченість, чесність, моральність, добродійність, доброзичливість, справедливість, обізнаність, почуття міри в усьому, активність, комунікабельність, дотепність, здатність викликати довіру, упевненість, міцність переконань, вірність істині – тобто, всі риси, що дають змогу реалізувати головне завдання і призначення мовця – творити добро й приносити насолоду. Іще Сократ вважав спілкування засобом пізнання дійсності, гармонізації стосунків і самовдосконалення особистості. Варто говорити й про риси-бар’єри на шляху до порозуміння, це, зокрема, такі: егоїстичність, нахабність, зухвальство, багатослів’я, лихослів’я, хвалькуватість, зазнайство, агресивність, нетерпимість, конфліктність, боягузтво, сором’язливість, неучтво, авторитарність, грубість тощо.

З того часу мало що змінилося у поглядах на формування мовця. Процес спілкування для нього, з одного боку, є засобом пізнання, інтелектуального розвитку, самовдосконалення, з іншого боку, засобом і способом утвердження і самопрезентації.

Звідси висновок: КК учня, крім знань, умінь і навичок, передбачає наявність особистісних рис мовця (обізнаність, упевненість у собі, оптимізм, доброзичливість, повага до людей, справедливість, чесність, дотепність, моральність та ін.).

Механізми мислення, що є визначальними у процесі пізнання, потребують рушійного важеля, яким, на думку дослідників, є мотиваційна основа, що ґрунтується на поєднанні розумового й емоційного [6: 41].

Емоційний компонент КК пов'язаний передусім зі створенням і підтриманням позитивного емоційного контакту зі співрозмовником, умінням тонко відчувати його настрої й наміри, саморегуляцією. Саме емоційний фон створює відчуття психологічно сприятливої чи несприятливої, комфортної чи дискомфортної атмосфери спілкування. Л.С. Виготський емоцію розглядав “як реакцію в критичні й катастрофічні хвилини поведінки, як точки нерівноваги, як підсумок і результат поведінки, що в будь-яку хвилину безпосередньо диктує форми подальшої поведінки [1: 135]”.

За даними науки, появи емоції передують сильні мотиви діяльності й активні пошуки шляхів досягнення поставленої мети. Крім того, на виникнення і формування емоцій впливають оцінка інформації, фізіологічний стан і оточення. Залежно від впливу на людину емоції поділяють на стеничні (стимулюють діяльність, збільшують енергію і напругу сил людини, спонукають до вчинків, висловлювань) й астеничні (хвилювання, скутість, пасивність). Окрему групу становлять так звані “фундаментальні емоції” (інтерес, радість, здивування, страждання, гнів, огида, презирство, страх і сором), поєднання яких, на думку вчених, породжує такі комплексні емоційні стани, як, наприклад, тривожність.

Експериментально доведено суперечливу суть емоцій: вони ускладнюють та урізноманітнюють поведінку, однак емоційно обдарована, витончена й вихована людина стоїть у цьому відношенні вище невихованої.

Емоції розглядають не лише як опосередковану переконаннями людини моральну цінність, але й у зв'язку з природною потребою організму в емоційному насиченні. Враховуємо той факт, що емоції бажані і як регулятор моральної поведінки: людина, тривалий час позбавлена хвилювань, переживань, тривоги, відчуває емоційний голод, що заважає нормальному розвитку людського організму в період дитинства і згубно діє в зрілому віці.

Серед важливих функцій емоцій називають спонукування, стимулювання, активацію, експресію, евристику тощо. Психологи (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв) виділяють такі рівні вияву емоційної сфери особистості: органічна афективно-емоційна чутливість, афекти, предметні емоції; почуття, що мають узагальнений і стійкий характер; настрої, стрес.

Емоційну привабливість мовця, на думку вчених, визначають ерудиція, творча своєрідність, висока загальна і морально-естетична культура тощо.

Поведінковий компонент являє собою складне інтегроване утворення, що формується у процесі набуття досвіду комунікативної діяльності учнем. Він пов'язаний зі специфікою виховання й навчання, із середовищем, у якому людина спілкується, з усіма властивими їй як особистості і як представникові соціальної групи, національної спільноти характеристиками.

Мовна поведінка людини не просто тісно пов'язана з усіма попередніми компонентами, вона формується під їхнім впливом, тому справедливо вважається індикатором ерудиції, особливостей інтелекту, мотивації поведінки і емоційного стану.

Висновки. Насамкінець зазначимо, що урахування окреслених у статті позицій сприяє глибшому осмисленню проблеми КК учнів, формуванню системного підходу до розв'язання ключових проблем шкільної мовної освіти. Важливість аналізованих компонентів полягає також у тому, що вони можуть слугувати водночас і показниками рівнів сформованості КК учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білодід Ю. М. Філософія: український світоглядний акцент: [навч. посіб. для вищих навч. закладів] / Юрій Михайлович Білодід. – К.: Кондор, 2006. – 356 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология; под ред. В. В. Давыдова / Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання; наук. ред. українського вид. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Педагогическое речеведение: словарь-справочник; под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Флинта, Наука, 1998. – С. 129.
5. Рождественский Ю.В. Словарь терминов (Общеобразовательный тезаурус): Мораль. Нравственность. Этика / Ю.В. Рождественский. – 2-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 88 с.
6. Руденко Л. Культура особистості: єдність емоційного та інтелектуального / Лариса Руденко // Людський інтелект: філософсько-методологічні пошуки. – Львів: Cogito-Центр Європи, 1998. – Вип. I.(V-VI). – С. 39–43.
7. Сковорода Г. С. Вибрані твори / Григорій Савович Сковорода; упоряд. та передмова Л. Ушкалов; прим. та коментар С. Вакуленко. – Х.: Прапор, 2007. – 384 с.

Голуб Н.Б.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ: СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ

Статья посвящена обоснованию важности и особенностей содержания когнитивного (познавательного), ценностно-смыслового, личностного, эмоционального и поведенческого компонентов коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, когнитивный (познавательный), ценностно-смысловой, личностный, эмоциональный, поведенческий структурные компоненты.

Holub N.B.

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PUPILS OF GENERAL EDUCATIONAL HIGH SCHOOL: STRUCTURAL COMPONENTS

Article is devoted to substantiation of importance and features of the maintenance cognitive (informative), value-semantic, personal, emotional and behavioral components of communicative competence.

Key words: communicative competence, cognitive (informative), value-semantic, personal, emotional, behavioral structural components.

УДК 372.31

Луцан Н.І.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІГРОВОЇ ТА КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті розглядаються теоретико-методологічні засади взаємозв'язку ігрової, мовленнєвої діяльності і спілкування в дошкільному віці.

Ключові слова: спілкування, мовленнєва діяльність, комунікативно-мовленнєва діяльність.

Постановка проблеми. Життя дитини проходить у різних видах діяльності, які перетинаються, періодично змінюються, доповнюють одна одну, взаємодіють.

Взаємодію діяльностей відзначають такі вчені, як М.А.Аріян, Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, Д.Н.Узнадзе та ін. Доведено, що оволодіння діяльністю охоплює такі взаємопов'язані між собою ознаки: ініціативу, активність, відповідальність. Дитина усвідомлює себе як індивідуальність тоді, коли може